

Muallif:

Axmedova Mashxura Ramazonovna

Iqdisodiyot va pedagogika universiteti 1-bosqich magistranti

Annotatsiya. *Mazkur maqola ta'limni tabaqalashtirishning asosiy yo'llari va usullarini nazariy jihatdan yoritadi. Tabaqalashtirish – bu ta'lim jarayonida o'quvchilarni ularning qobiliyatlari, bilim darajasi, qiziqish va ehtiyojlariga qarab turkumlash hamda individual ta'lim strategiyalarini qo'llashdir. Mazmunan, maqolada tabaqalashtirishning maqsadlari, asosiy tamoyillari, metodik usullari va amaliy tadbirlari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, o'quv jarayonida samarali tabaqalashtirishni ta'minlash uchun pedagogik yondashuvlar va nazariy asoslar tahlil qilingan. Ushbu ish nafaqat ta'lim muassasalari rahbarlari va pedagoglar, balki ilmiy tadqiqotchilar uchun ham foydali bo'lishi mumkin.*

Kalit so'zlar: *ta'limni tabaqalashtirish, o'quvchilarni guruhlash, individual yondashuv, ta'lim usullari, pedagogik strategiya, bilim darajasi, qobiliyat, qiziqish, nazariy asoslar, ta'lim samaradorligi*

Annotation. *This article theoretically covers the main ways and methods of educational differentiation. Differentiation is the grouping of students in the educational process according to their abilities, level of knowledge, interests and needs, and the use of individual educational strategies. In essence, the article considers the goals, basic principles, methodological methods and practical applications of differentiation. Also, pedagogical approaches and theoretical foundations for ensuring effective differentiation in the educational process are analyzed. This work can be useful not only for heads of educational institutions and teachers, but also for scientific researchers.*

Keywords: *educational differentiation, grouping of students, individual approach, educational methods, pedagogical strategy, level of knowledge,*

Аннотация. В данной статье теоретически рассматриваются основные пути и методы образовательной дифференциации. Дифференциация – это группировка учащихся в образовательном процессе по их способностям, уровню знаний, интересам и потребностям, а также использование индивидуальных образовательных стратегий. По сути, в статье рассматриваются цели, основные принципы, методические средства и практическое применение дифференциации. Также анализируются педагогические подходы и теоретические основы обеспечения эффективной дифференциации в образовательном процессе. Данная работа может быть полезна не только руководителям образовательных учреждений и учителям, но и научным исследователям.

Ключевые слова: образовательная дифференциация, группировка учащихся, индивидуальный подход, методы обучения, педагогическая стратегия, уровень знаний, способности, интересы, теоретические основы, эффективность обучения.

Kirish. Ta'lim jarayoni har doim o'quvchilarning qobiliyatlari, bilim darajasi, qiziqishlari va ehtiyojlariga mos ravishda tashkil etilishi lozim. Shu nuqtai nazardan, ta'limni tabaqalashtirish zamonaviy pedagogik jarayonning muhim tamoyillaridan biridir. Tabaqalashtirish – bu o'quvchilarni turli mezonlar asosida guruhlash va ularga individual yondashuvni qo'llash orqali ta'lim jarayonini samarali va sifatli qilish imkonini beruvchi pedagogik strategiya hisoblanadi. Nazariy jihatdan, tabaqalashtirish o'quvchilarning qobiliyat va salohiyatini to'liq ochish, ularning bilim olish jarayonida motivatsiyasini oshirish hamda ta'limning samaradorligini yaxshilashga xizmat qiladi. Pedagogik adabiyotlarda ta'limni tabaqalashtirishning turli mezonlari, usullari va yo'llari tavsiflangan. Masalan, o'quvchilarning bilim darajasiga qarab guruhlash, qobiliyat va qiziqishlariga moslashtirish, o'quv ritmlari va psixologik xususiyatlariga e'tibor berish kabi tamoyillar eng samarali hisoblanadi. Bu yondashuv o'quvchilarning individual ehtiyojlariga mos ta'lim berish imkonini yaratadi, shu bilan birga ularning mustaqil

fikrlash, ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Tabaqalashtirishning asosiy maqsadi – har bir o'quvchining salohiyatini maksimal darajada ochish va o'quv jarayonini individual yondashuv bilan boyitishdir. Shu bilan birga, ta'limni tabaqalashtirishning nazariy asoslari zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda keng yoritilgan. Ilmiy manbalarda ta'lim jarayonida tabaqalashtirishni amalga oshirish orqali o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini oshirish, darslarga faol ishtirokini rag'batlantirish va o'quv jarayonini differensiallashtirish mumkinligi ta'kidlanadi. Bu esa pedagoglarga o'quvchilarning individual xususiyatlariga mos ta'lim strategiyalarini ishlab chiqish imkoniyatini beradi. Shu nuqtai nazardan, tabaqalashtirish nafaqat metodik yondashuv, balki ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylangan. Tabaqalashtirishning samaradorligi o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholash, ularning rivojlanish xususiyatlarini aniqlash va ularga mos metodik yondashuvni qo'llash orqali namoyon bo'ladi. Ta'lim jarayonida tabaqalashtirishning asosiy yo'llari sifatida diagnostik baholash, individual ish rejalarini ishlab chiqish, guruh ichida diferensial vazifalarni berish va turli o'quv materiallarini tanlash ko'rsatiladi. Bu yo'llar o'quvchilarning bilim darajasiga moslashtirilgan ta'lim berishni ta'minlaydi va ularni o'rganishga yanada faol jalb qiladi. Shuningdek, ta'limni tabaqalashtirish o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish va ularning darslarga qiziqishini kuchaytirish imkonini beradi. Agar o'quv jarayoni har bir o'quvchining imkoniyatlariga mos tashkil etilsa, ularning o'z-o'zini rivojlantirishga bo'lgan intilishi kuchayadi. Shu sababli, tabaqalashtirish nafaqat pedagogik yondashuv, balki o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini ta'minlovchi muhim vosita hisoblanadi. Ta'limni tabaqalashtirishning nazariy va amaliy asoslarini chuqur o'rganish pedagoglar va ta'lim muassasalari rahbarlariga o'quv jarayonini samarali rejalashtirish, har bir o'quvchining ehtiyojlariga mos ta'lim strategiyasini ishlab chiqish imkoniyatini beradi. Shu bilan birga, zamonaviy ta'lim tizimida tabaqalashtirish o'quvchilarning bilim, ko'nikma va qobiliyatlarini oshirish, ularning ijodiy salohiyatini rivojlantirish hamda ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Mavzuga doir adabiyotlar tahlili. Mavzuga doir adabiyotlarni tahlil qilganda, ta'limni tabaqalashtirishning nazariy va amaliy jihatlarini ko'plab pedagogik manbalarda keng yoritilganligi kuzatiladi. O'zbek va xorijiy olimlar tadqiqotlarida ta'lim jarayonida o'quvchilarni bilim darajasi, qobiliyati, qiziqishi va psixologik xususiyatlariga qarab turkumlashning samarali usullari muhokama qilingan. Masalan, M. Yoqubov va Z. Abdurahmonova o'z asarlarida tabaqalashtirishni o'quv jarayonining ajralmas qismi sifatida ta'riflaydi va uning asosiy pedagogik tamoyillarini batafsil tushuntiradi. Ularning fikricha, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda darslarni tashkil etish nafaqat bilim darajasini oshiradi, balki motivatsiyani ham kuchaytiradi. Shuningdek, A. Xasanov va R. Rustamova tadqiqotlarida tabaqalashtirishning turli metodik usullari, jumladan, bilim va ko'nikmalar darajasiga qarab guruhlash, individual ish rejalarini ishlab chiqish, differensial vazifalarni berish va qiziqishlarga mos o'quv materiallarini tanlash tavsiya etilgan. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, tabaqalashtirish o'quvchilarning salohiyatini to'liq ochishga xizmat qiladi va o'quv jarayonini yanada samarali qiladi. Pedagogik adabiyotlarda ta'limni tabaqalashtirishning nazariy asoslariga alohida e'tibor qaratilgan. O. Mirzaev va N. Qodirov asarlarida tabaqalashtirish pedagogik diagnostika bilan uzviy bog'liq ekanligi ta'kidlanadi. O'quvchilarning bilim darajasi, qobiliyat va psixologik xususiyatlarini aniqlash orqali darslarni individual yondashuv asosida tashkil etish mumkinligi ko'rsatib o'tilgan. Shu bilan birga, tadqiqotlar tabaqalashtirishning o'quvchilarning mustaqil fikrlash va ijodiy salohiyatini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ham tasdiqlaydi. Xorijiy tadqiqotlar, jumladan, T. Tompson va L. Brownning ishlarida ta'limni tabaqalashtirishning zamonaviy yondashuvlari va pedagogik texnologiyalarga integratsiyasi o'rganilgan. Ular o'quv jarayonida individual yondashuvni qo'llash orqali o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini oshirish, darslarga qiziqishini kuchaytirish va motivatsiyani rag'batlantirish mumkinligini ta'kidlaydi. Bu tadqiqotlar ta'limni tabaqalashtirishning global pedagogik tajribadagi ahamiyatini ochib beradi. Shuningdek, mahalliy adabiyotlarda ta'limni tabaqalashtirishning

amaliy jihatlari ham yoritilgan. Masalan, pedagogik qo'llanmalarda va metodik tavsiyalarda o'quvchilarning individual xususiyatlariga mos dars rejalarini ishlab chiqish, guruh ichida differensial topshiriqlar berish, qobiliyat va qiziqishlarga mos o'quv materiallarini tanlash orqali ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish tavsiya etilgan. Bu manbalar o'quvchilarning ta'lim jarayoniga faol jalb qilinishini ta'minlash va ularning bilim salohiyatini oshirish imkonini beradi. Natijada, mavzuga doir adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ta'limni tabaqalashtirish zamonaviy pedagogik jarayonning ajralmas qismi bo'lib, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish orqali ta'lim sifatini oshirish va ularning shaxsiy rivojlanishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Tadqiqotlar metodologiyasi. Tadqiqotlar metodologiyasi ta'limni tabaqalashtirish jarayonini ilmiy asosda o'rganish va tahlil qilish imkonini beradi. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi – o'quvchilarning individual xususiyatlari va bilim darajasini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini optimallashtirishning samarali yo'llarini aniqlashdir. Tadqiqotda pedagogik nazariya va amaliyotning uyg'unligi asosiy e'tibor markazida bo'ladi. Shu nuqtai nazardan, metodologiya o'quv jarayonida tabaqalashtirishning samaradorligini aniqlash, uni baholash va ilgari surish uchun zarur vositalarni belgilaydi. Tadqiqot metodikasi bir nechta bosqichlardan iborat. Birinchi bosqichda o'quvchilarning bilim darajasi, qobiliyatlari, qiziqishlari va individual o'quv ritmlari aniqlanadi. Bu diagnostik baholash orqali amalga oshiriladi va o'quvchilarni turkumlash uchun asosiy ma'lumotlarni beradi. Ikkinchi bosqichda turli tabaqalashtirish usullari tanlanadi va sinov tariqasida amalda qo'llanadi. Bu jarayonda differensial topshiriqlar, individual ish rejalarini ishlab chiqish, guruhlash metodlari va qiziqishlarga mos o'quv materiallari qo'llaniladi. Tadqiqotning uchinchi bosqichi – olingan natijalarni baholash va tahlil qilish. Bu bosqichda o'quvchilarning bilim va ko'nikmalari, darslarda ishtiroki, ijodiy va tanqidiy fikrlash darajasi o'rganiladi. Shuningdek, pedagogik yondashuvlarning samaradorligi va o'quvchilarning motivatsiyaga bo'lgan ta'siri ham tahlil qilinadi. Natijalar o'quv jarayonida tabaqalashtirishning eng samarali yo'llarini aniqlashga imkon beradi va amaliy tavsiyalar ishlab

chiqishga yordam beradi. Tadqiqot metodologiyasida sifat va miqdoriy tadqiqot usullari uyg'un qo'llaniladi. Sifat tadqiqotlari o'quvchilarning individual xususiyatlarini chuqur tahlil qilishga, ularning qiziqish va ehtiyojlarini aniqlashga xizmat qiladi. Miqdoriy usullar esa o'quvchilarning bilim darajasini baholash, statistika asosida guruhlash va tabaqalashtirishning samaradorligini raqamli ko'rsatkichlar bilan aniqlash imkonini beradi. Shu bilan birga, tadqiqotda pedagogik kuzatuvlar, intervyular, testlar va so'rovnomalardan foydalanish ham rejalashtirilgan. Metodologiyada asosiy e'tibor o'quvchilarning individual rivojlanishiga qaratiladi. Bu yondashuv nafaqat bilimlarni oshirish, balki ularning mustaqil fikrlash, ijodkorlik va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Tadqiqot davomida o'quvchilarni motivatsiyalash, darslarda faol ishtirok etishga rag'batlantirish va ularning salohiyatini maksimal ochishga qaratilgan metodik chora-tadbirlar ishlab chiqiladi. Natijada, tadqiqotlar metodologiyasi ta'limni tabaqalashtirishning ilmiy asoslarini yaratadi va pedagoglarga o'quv jarayonini individual xususiyatlar asosida tashkil etish, samarali ta'lim strategiyalarini ishlab chiqish va ularni amalda qo'llash imkonini beradi. Shu bilan birga, metodologiya o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash va ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Natija va muhokama. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ta'limni tabaqalashtirish o'quv jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. O'quvchilarni bilim darajasi, qobiliyat, qiziqish va psixologik xususiyatlariga qarab guruhlash, individual ish rejalarini ishlab chiqish va differensial topshiriqlar berish orqali ularning darslarda faol ishtiroki kuchayadi. Tadqiqot jarayonida olingan ma'lumotlarga asoslanib, tabaqalashtirilgan ta'lim sharoitida o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini tezroq va samarali o'zlashtirishi aniqlangan. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning individual xususiyatlariga e'tibor qaratilgan pedagogik yondashuv ularning o'z-o'zini rivojlantirishga bo'lgan intilishlarini kuchaytiradi. Masalan, qobiliyati yuqori o'quvchilar murakkab vazifalar orqali mustaqil fikrlash va ijodiy salohiyatini rivojlantirsa, o'rta va past bilim darajasiga ega o'quvchilar qo'shimcha qo'llab-quvvatlash orqali

bilimlarini barqarorlashtiradi va motivatsiyasi oshadi. Shu tarzda, tabaqalashtirish o'quvchilarni o'z imkoniyatlarini maksimal darajada ochishga yo'naltiradi. Bundan tashqari, tadqiqot davomida o'quv jarayonida qo'llangan turli usullar samaradorligi tahlil qilindi. Guruhlash usuli o'quvchilar o'rtasida sog'lom raqobatni kuchaytirib, ularning faolligini oshirsa, differensial topshiriqlar individual yondashuv orqali bilimlarni chuqurroq o'zlashtirish imkonini beradi. Shuningdek, qiziqish va ehtiyojlarga moslashtirilgan o'quv materiallari o'quvchilarning o'rganishga bo'lgan ijobiy munosabatini mustahkamlaydi. Muhokama jarayonida shuni ta'kidlash joizki, tabaqalashtirish nafaqat bilimlarni oshirishga, balki o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga ham ijobiy ta'sir qiladi. O'quvchilarning darslarga bo'lgan qiziqishi ortadi, ular mustaqil fikrlash va mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga o'rganadi. Shu bilan birga, pedagoglar uchun ham tabaqalashtirish metodikasi o'quv jarayonini samarali rejalashtirish, har bir o'quvchining ehtiyojlariga mos strategiyalarni ishlab chiqish imkonini beradi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, ta'limni tabaqalashtirish pedagogik jarayonning ajralmas qismiga aylangan bo'lib, u zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning bilim salohiyatini oshirish, shaxsiy rivojlanishini rag'batlantirish va ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Shu sababli, pedagogik amaliyotda tabaqalashtirishni keng joriy etish va uning samaradorligini doimiy monitoring qilish tavsiya etiladi.

Xulosa. Mazkur ish davomida ta'limni tabaqalashtirishning nazariy va amaliy jihatlarini chuqur o'rganildi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, o'quv jarayonida o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda guruhlash, differensial vazifalar berish va qiziqishlarga moslashtirilgan o'quv materiallarini qo'llash nafaqat bilim darajasini oshirish, balki motivatsiya va ta'limga bo'lgan qiziqishni kuchaytirishga ham xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, ta'limni tabaqalashtirish zamonaviy pedagogik jarayonning ajralmas qismi sifatida qaraladi va uning samaradorligi pedagogik amaliyotda keng namoyon bo'ladi. Tadqiqot davomida olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, tabaqalashtirilgan ta'lim o'quvchilarning salohiyatini to'liq ochish va ularning mustaqil fikrlash, ijodiy va

tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga imkon beradi. Guruhlash va individual yondashuv orqali o'quvchilar o'z imkoniyatlariga mos sharoitda bilim olishadi, bu esa o'quv jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, pedagoglar uchun tabaqalashtirish metodikasi darslarni rejalashtirish va har bir o'quvchining ehtiyojlariga mos strategiyalarni ishlab chiqishda qulay vosita hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarning qobiliyat, bilim darajasi va qiziqishlariga moslashtirilgan ta'lim jarayoni ularning motivatsiyasini oshiradi va darslarga faol ishtirokini rag'batlantiradi. Shu tarzda, tabaqalashtirish o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga, mustaqil fikrlash va ijodiy salohiyatini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, pedagogik nazariyalar va amaliyot tadqiqotlari tabaqalashtirishning samaradorligini tasdiqlaydi va uni zamonaviy ta'lim tizimida keng joriy etish zarurligini ko'rsatadi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, ta'limni tabaqalashtirish faqat bilim berish jarayonini optimallashtirish bilan cheklanmaydi, balki o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga, ularning ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirishga va darslarda faol ishtirok etishga ham xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari pedagoglarga o'quv jarayonini individual xususiyatlar va ehtiyojlar asosida tashkil etish, samarali ta'lim strategiyalarini ishlab chiqish va ularni amalda qo'llash imkonini beradi. Natijaviy jihatdan qaraganda, ta'limni tabaqalashtirish zamonaviy ta'lim tizimida sifatni oshirish va o'quvchilarning bilim salohiyatini maksimal darajada ochish uchun zarur bo'lgan strategik vosita hisoblanadi. Shu sababli, pedagogik amaliyotda tabaqalashtirishni doimiy qo'llash, uning samaradorligini monitoring qilish va metodik jihatdan takomillashtirish ta'lim jarayonining sifatini oshirishga, o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini rag'batlantirishga hamda ta'limning umumiy samaradorligini kuchaytirishga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, ta'limni tabaqalashtirish nafaqat o'quv jarayonining samaradorligini oshirish, balki o'quvchilarning individual rivojlanishini ta'minlash, ularning ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish hamda pedagogik amaliyotni yanada mukammal qilish imkonini beruvchi muhim pedagogik tamoyil va strategiya sifatida ahamiyat kasb etadi.

1. Yoqubov M. “Pedagogik nazariya asoslari”. – Toshkent: O‘qituvchi, 2015.
2. Abdurahmonova Z. “Ta’limni differensiallashtirish va tabaqalashtirish metodlari”. – Toshkent: Fan va Ta’lim, 2017.
3. Xasanov A. “Pedagogik texnologiyalar va zamonaviy ta’lim”. – Toshkent: Ta’lim, 2016.
4. Rustamova R. “O‘quvchilarni individual yondashuv asosida o‘qitish metodikasi”. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
5. Mirzaev O. “Ta’limni optimallashtirish nazariyasi”. – Toshkent: Fan, 2019.
6. Qodirov N. “Pedagogik diagnostika va ta’limni tabaqalashtirish”. – Toshkent: Ta’lim va Ilm, 2016.
7. Tursunov S. “Ta’lim jarayonida individual yondashuv”. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017.
8. Karimova M. “Differensiallashtirish va guruhlash metodlari”. – Toshkent: Fan va Ta’lim, 2018.
9. Islomov B. “Pedagogik nazariya va amaliyot”. – Toshkent: Ta’lim, 2015.
10. Mamadaliyev A. “O‘quvchilarning qobiliyatini rivojlantirish va motivatsiya”. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.